

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Красимира Йонкова, преподавател във

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд на Калоян Красимиров Атанасов

на тема „Религиозни основания на насилието“

с научен ръководител проф. д.п.н. Людмил Георгиев

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Научна област 3. Социални, стопански и правни науки,

Професионално направление 3.2. Психология /Социална психология/

Написаният от Калоян Атанасов труд, чийто проблематичен замисъл се докосва до трудно уловимите светове на религиозното, попада изцяло в комплексното изследователско поле на съвременната социална психология, демонстрирайки по категоричен начин мощният обяснителен потенциал на аксиомите, разработвани в подхода на Критическата психология.

Макар и в етап на отслабване на прякото им въздействие върху социалнопсихологичните процеси в условията на секуларизация, глобализация и триумф на консумативизма, феномените на религията жилаво пазят своята битност – несъмнено, чрез личната потребност на хората за осмисляне на живота, чрез културните влияния върху духа на обществата и, за жалост, с присъщият им потенциал да дават поводи за социално напрежение, генерирайки междугрупови, междуетнически и междурелигиозни конфликти. Сякаш неизменно.

Така „обратната страна на монетата“ – в протекание на цялата ни антропологична еволюция – се оказва свързана с насилието. Неговият грозен контекст – във всички времена и култури – е захранвал и храни властта на изкривеното и отчужденото, манипулативното и несигурното, егоцентричното и враждебното.

Ето защо считам, че темата за религиозните основания на насилието – от гледна точка на непредсказуемата динамика на нашето съвремие – има не само дисертабилен, но и особено злободневен характер. В същото време, едва ли има тема, която да е толкова ненавистна и с която така трудно да се справяме, както в ежедневието, така и в науката. Затова приемам с уважение приноса на Калоян Атанасов да ни даде и своя опит за задълбочаване на знанието в ракурса на социалната психология.

От Списъка на публикациите, включени в документацията е видно, че кандидатът е представил 4 такива, чието съдържание представя различни аспекти на темата за религиозното насилие. Публикациите са издадени през последните две години в авторитетни специализирани източници и отговарят на всички критерии по смисъла на процедурата за провеждане на публична защита.

Предоставеният за рецензиране дисертационен труд „Религиозни основания на насилието” е с цялостен обем от 176 страници, между които 168 със съдържателен, концептуализирани в увод, три основни глави, структурирани в подглави, заключение.

Библиографската справка указва ползването на 101 литературни и специализирани периодични източници, сред които 65 на български език и 36 на английски. Преценявам теоретичната база на разработката като удовлетворяваща темата на изследването, компетентно подбрана, актуална и в достатъчна степен информативна.

Уводната част на изложението е преднамерено широко обхватна /с. 4-15/, тъй като подробно представя концептуалната рамка на изследването. Текстът плавно въвежда в замисъла на проблематиката и подходящо надгражда аргументи в защита на нейната актуалност. Ясно е открояна идеята за компликативния характер на релацията „религия-насилие”, чиято многопластовост може да бъде представена само в контекста на едно мултидисциплинарно научно изследване.

Демонстрирано е задълбочено знание при прецизирането на дефинитивните параметри на ключовата величина „религия”. Извършен е критически анализ на множеството определения на феномена, чийто смисъл е интерпретиран в сравнителен план, особено в схващанията на Имануел Кант и Рудолф Ото. Заемайки ясна позиция, докторантът е конкретизирал модела на собственото си аналитико-интерпретативно

изследване, поставяйки акцент върху феномените на религиозния тероризъм, ситуиран в ранг на „една от най-големите заплахи за индивидуалната и колективната сигурност и свобода” /с. 4/.

Правилно е посочил ограниченията в обясненията на подходите, разпространени в западното пространство на социалните науки и добре е обосновал избора си да следва релевантната методология на Критическата психология на политиката и историята, конституирана от проф. Людмил Георгиев. Вложил е заявка за приноси моменти на изследователските си търсения в самата формулировка на целта и задачите на дисертационния труд, свързани с разкриване на основанията на насилието посредством подлагане на критичен анализ на регулативните функции на религиозното в двойствената му битност на дадено a priori и проявено a posteriori в социокултурната история на човечеството.

Придържайки се към този замисъл, докторантът подробно е описал и стабилно аргументирал съображенията си за формулирането на трите изследователски хипотези. Струва ми се, че първата и втората хипотеза логически касаят проверката на едно предположение, а именно, че религиозните традиции, предшествали монотеизма, не съдържат основания за насилие, докато монотеистичните религиозни системи съдържат такова. Приветствам издигането на третата хипотеза, тъй като тя не само балансира твърденията в предходните, но и предполага изследване на конкретни периоди, през които съответните религиозни системи са имали особено значение в живота на личността и общността.

Считам, че изградената по този начин концептуална схема правилно предпоставя изложение, структурирано в 3 семантични ядра, както и последователност, която хронологично да проследи метаморфозите на религиозното от най-примитивните вярвания до схващанията на големите монотеистични религии на юдаизма, християнството и исляма.

Несъмнено, мащабът на това изследователско начинание изисква от автора му широка ерудираност, критическо мислене, развити умения за сравнителни интерпретации и аналитико-синтетична проучвателна работа с многопластово сложни и семантично нееднозначни текстове. Констатирам, че написаното от Калоян Атанасов успешно демонстрира притежание – в по-голяма и в по-малка степен – именно на тези качества.

Първата основна глава „Регулативни функции на религиозните феномени” /с. 16 – 66/ е с фокус на анализа върху генеалогията и дефинитивните параметри на религиозните явления и разбиранята за техните регулативни функции, прецизирани в ракурса на факторите, които ги обуславят, психологичните механизми, генериращи разновидностите им, както и следствията за хората, живели в религиозни общности в съответното историческо време.

Докторантът е разчел правилно и е приложил творчески подходът на Критическата психология в концептуализацията си за историчността на религиозното. Социалнопсихологичният профил на примитивните вярвания е комплексно очертан посредством интересна интерпретация на аспекти от творчеството на Имануел Кант, Емил Дюркем, Люсиен Леви Брюл, Зигмунд Фройд, Карл Юнг, Ерих Фром.

Аргументите за основанията на насилието, идентифицирани в анализирания примитивни, източни и монотеистични религиозни системи, са изведени обобщаващо в края на главата в синтезирана форма. Именно тези основания са ситуирани от Калоян в качество на „характерни” за всички монотеистични религиозни системи, особено за християнството и исляма, които формират предмета на изследването в последващите части на изложението.

Следвайки зададения алгоритъм, втората основна глава /с. 67-110/ разширява интерпретативната рамка, като задълбочава и детайлизира анализа на разкритите основания на насилието в религията на християнството. Изцяло се солидаризирам с твърдението на докторанта, че тази религия регулира индивидуалното и колективното мислене и поведение по начин, който е особено специфичен и различен от другите монотеизми – теза, надеждно защитена посредством креативно разкриване на сходствата и различията в психичното функциониране на християнската общност, включително и в ракурса на насилието като исторически възпроизвеждащ се механизъм за справяне с обстоятелствата на живота.

Текстът е композиран в две подглави, последователно разкриващи основанията на насилието от една страна в католицизма, а от друга в православието и протестантството. Смесовите акценти – с фокус на анализа върху юдаизма на еврейската религиозна общност, зараждането на християнството и механизма на подмяната му, идеологическите концепции

на православието и протестантството, откритата претенция за глобална хегемония – комплексно осветляват и убедително доказват наличието на предпоставки за насилие.

В обобщаващият текст в края на главата авторът искрено и ангажирано представя личната и гражданската си позиция относно функционирането на религията в съвременното западно общество.

Третата основна глава „Ислямски религиозни предпоставки на насилието” /с. 111-166/ подходящо имитира структурната логика на изследването в предходната и разработва насилието в два смислови акцента – най-напред като реакция срещу Запада, а след това като иманентна характеристика на исляма. Текстът ерудирано откроява сходствата и различията с християнската религия в светлината на уникалността на исляма поради изначалната му връзка с функционирането на социалните институции, тоест, с държавата.

По аналогия на изложението в предходната глава, докторантът е съумял да изгради една систематично описание на тази религия, особено задълбочено в аспекта на проблемната ислямска идентичност в съвременната западна култура.

Искам да отлича като особено оригинален параграфът, свързан с презентацията на идеала за мюсюлманската Умма, форма на човешка асоциация, базирана на доброволното групиране. Тук анализът е типична илюстрация на високия творчески потенциал за изследване в парадигмата на Критическия психологичен подход, дообогатява го и несъмнено е приносен аспект на дисертационния труд.

Последващият текст, до края му, „заковава” вниманието с един изключително задълбочен и разностранен, бих казала, каузален анализ на причините за насилието, обуславящи в съвремието ни конфликтното взаимодействие между културния свят на Запада и религиозния на ислямската цивилизация.

Заклучението на дисертационния труд /с.167-171/ бих определила като генерално обобщение на резултатите от цялостното аналитико-интерпретативно изследване в параметрите на заложените цели, хипотези и задачи. Виждам есенциалните тези положени в обосноваването на следните тенденции:

1. Че в разпространението на монотеистичните религиозни системи на юдаизма, християнството и исляма могат да бъдат идентифицирани различен брой движения и течения, които не съдържат основание за насилие.
2. Че принадлежността към съответна религиозна система или споделянето на нечия религиозна доктрина не означава безусловен детерминизъм върху поведенческия модел и профил на мислене на съответния индивид.
3. Че поведението на личността, принадлежаща към дадена общност, не може да бъде тотално подчинено на един единствен психичен регулатор, независимо от неговия индивидуален или надличностен характер.
4. Че действително се забелязват индикатори, които свидетелстват за фундаменталния антагонизъм между християнството и исляма.

В още по-синтезиран вид бих формулирала по-значимите приносни моменти на цялостния дисертационен труд в следните констатации:

1. Демонстрирано умение за доразвитие на творческия потенциал на критическия психологичен подход по отношение на религиозното във функцията му на надличностен психичен регулатор на мисленето и поведението.
2. Адекватно идентифицирани социокултурни и психологични причини, предпоставили формирането на жилави колективни представи за превъзходство на съответна монотеистична общност над друга такава.
3. Комплексно конституиран профил на специфичната предразположеност на монотеистичните религии към универсалност, вменияваща за истина една единствена възможна реалност.
4. Систематично изградена феноменология на социалнопсихологичните механизми, довели до унаследяването и предаването от едно поколение към друго на религиозно мотивираното насилие в християнството и исляма.

Тоталният принос на този аналитико-интерпретативен анализ, базиран на проучването на оригинални и вторични източници, ситуирам в задълбочаването на познанието по темата за първоначалното формиране и развитие на религиите, разработвана едностранчиво, респективно

ограничено и повърхностно – посредством конвенционалната методология на западната социална наука.

Изразявам съгласие със самооценката на докторанта за приносите на неговия дисертационен труд, но по-скоро откривам заявени перспективи за по-нататъшна изследователска работа по посока на устойчивия му интерес към феномените на религиозното, за което би имал искрената ми колегиална подкрепа.

По отношение на демонстрираната езикова култура, боравене с понятията и категориите на социалната психология, и в частност Критическата психология, коректното цитиране на автори и позоваване на литературни източници – трудът е много добре издържан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Въз основа на изложените констатации, произтекли от прочита ми на дисертационния труд на Калоян Красимиров Атанасов „Религиозни основания на насилието”, заявявам позиция с положителен вот за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по Социална психология.

12. 02. 2019г.

Рецензент: проф. д-р Красимира Йонкова

/...../